

УДК 378.016:378.015.3
ББК 74.58

З.В. Грузевич
м. Вінниця, Україна

ФОРМУВАННЯ КУЛЬТУРИ ПЕДАГОГІЧНОГО СПІЛКУВАННЯ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ТРУДОВОГО НАВЧАННЯ

Постановка проблеми. Розбудова вітчизняної системи освіти на засадах демократизації і гуманізації актуалізує соціальне замовлення на педагогів, здатних втілювати в життя пріоритети моральності, гуманістичного світосприйняття й культури спілкування. Для того, щоб освіта стала могутнім чинником розвитку духовної культури українського народу та відтворення продуктивних сил України, слід забезпечити її гнучкість, адекватність сучасним освітнім європейським реаліям та світовому рівню. Тому необхідно сформувати нову генерацію педагогічних кадрів і підвищити їхній професійний і загальнокультурний рівень.

Оскільки останніми роками в нашій країні освіта є не лише засобами підготовки фахівців для різних сфер діяльності, в тому числі сфери трудового навчання, а й обов'язковим етапом розвитку висококваліфікованої особистості, її метою є вдосконалення методології формування інтелектуальної культури, навичок самоорганізації мислення, значне поліпшення якості спеціальної освіти, орієнтованої на елементарні ділові навички, підвищення рівня професійної підготовки студентів.

Професійна освіта в галузі трудового навчання в Україні перебуває нині на новому етапі становлення. Студенти мають виявляти ініціативність, готовність до ризику й новацій, мати трудові здібності, бути здатними успішно працювати в силовому полі трудового колективу. Про фахівця з великої літери ми можемо говорити тоді, коли він володіє не лише високою кваліфікацією, а й є духовно багатий, творчий особистістю. Формування такої особистості дедалі більше пов'язується зі справжнім опануванням мови, професійним спілкуванням. Тому логічне, правильне, доречне професійне мовлення, здатність не лише словом, а й змістом, мовним етикетом вплинути на співрозмовника мають бути внутрішньою потребою студента навчальних закладів галузі трудового навчання. Тільки в сукупності ці ознаки формують високий рівень культури професійного спілкування студентів навчальних закладів означеної галузі.

Культура спілкування для фахівців трудового навчання є передумовою не лише успішної навчальної, й подальшої професійної діяльності. Досконале володіння мовою є важливим компонентом підготовки фахівців, оскільки творче використання засобів мови повною мірою виявляє професійне обдарування фахівця даної галузі, сприяє його самовдосконаленню, самовираженню.

В умовах культурного відродження українського суспільства, його переорієнтації на духовні цінності особливого значення набуває культуротворча функція трудового навчання, що передбачає вдосконалення професійної підготовки майбутніх фахівців трудового навчання на засадах гуманізації, гуманітаризації та примноження національних і світових культурних надбань. На це націлена і державна освітня політика, що знайшло відображення в Законах України «Про освіту», «Про вищу освіту», в Національній доктрині розвитку освіти в Україні.

Однією з невід'ємних складових особистісної культури сучасного вчителя трудового навчання є високий рівень культури спілкування, який забезпечує успішну взаємодію людей не лише з трудового навчання, а й в інших життєвих ситуаціях та виявляється у всебічній обізнаності з феноменом спілкування, осягненні його цінності, соціально адекватних регулятивних програмах, ефективній комунікативній поведінці.

Актуальність потреби формувати культуру спілкування є очевидною з огляду на динамічний розвиток й глобалізацію комунікативних процесів у галузі освіти та в усіх

сферах суспільного життя, пов'язані з входженням нашої держави у європейський освітній простір [1, с.41].

Аналіз попередніх досліджень. На необхідності комунікативної підготовки майбутніх фахівців наголошують О. Рудницька, В. Семенов, Л. Столович.

Формування культури спілкування особистості є предметом багатьох наукових досліджень (О. Даниленко, І. Мачуська, П. Решетніков, Г. Чайка, Т. Чмут).

Розгляд проблеми культури спілкування здійснюється на перетині більш загальних наукових проблем, а саме – культури й спілкування. Праці, котрі присвячені розв'язанню першої з них (М. Злобін, В. Келле, Д. Лелетін, Е. Маркарян, В. Межуєв, Л. Могильний, В. Муляр, Е. Соколов, А. Флієр), є основою для з'ясування сутності феномена культури спілкування майбутнього фахівця трудового навчання.

Результати досліджень проблеми спілкування (А. Ананьєв, Г. Андреева, М. Каган, Н. Казаринова, В. Куніцина, Б. Ломов, В. Мясіщев, Б. Паригін, В. Погольша) дають можливість конкретизувати зміст досліджуваного явища. В контексті визначення шляхів його формування привертають увагу висновки вчених про зумовленість процесу спілкування чинниками соціокультурного середовища (Л. Орбан-Лембрик); взаємозв'язок і взаємозумовленість духовних та гуманістичних вимірів культури (Г. Васянович, І. Зязюн). Історико-генетичний аналіз проблеми формування культури педагогічного спілкування майбутніх учителів засвідчив значний інтерес до неї з боку сучасних науковців. Так, вивченню психолого-педагогічних основ культури педагогічного спілкування та теоретико-методологічних засад її формування присвячені роботи І. Зязюна, М. Рибаків, Л. Барановської, С. Рябченко, Л. Петровської, К. Левітана та ін. Сутність, структура та функції професійно-педагогічного спілкування, їх види та структуру, мотиваційно-ціннісні детермінанти, вплив на референтність педагога вивчали О. Бодальов, В. Галузяк, В. Коломієць, Є. Маслова, М. Сметанський, Є. Суботський, С. Шеїн та ін. [6, с.8].

Проблему педагогічних конфліктів, шляхи їх профілактики та розв'язання розробили М. Рибаків, В. Журавльов, Н. Анікеєва, Ф. Гільман, Л. Сімонова, Г. Смірнов, А. Сорокіна, Л. Катаєва та ін. Активні методи соціально-психологічної підготовки вчителів до педагогічного спілкування, формування, корекції комунікативних умінь були об'єктом досліджень М. Бегреманц, В. Желанової, В. Каплінського, Г. Ковальова, А. Коломієць, І.Лабутової, О. Леонтьєва, В. Сластьоніна, Т. Яценко та ін. [2, с.204].

Актуальність цієї проблеми підтверджують і сучасні дослідження різних її аспектів: формування в майбутніх учителів культури педагогічного спілкування (І. Комаров); педагогічні засади формування особистісного зорієнтованого спілкування майбутніх учителів (М. Богданова); підготовка майбутніх учителів до організації спілкування учнів у процесі розвиваючих ігор (Л. Філатова); розвиток мовлення культури майбутніх учителів (В. Усатий); психологічні особливості формування комунікативних здібностей у майбутніх учителів (Н. Вітюк); психологічні особливості взаєморозуміння в системі «учитель-учитель» як умова попередження конфліктів (І. Вахоцька); формування відкритості до спілкування майбутніх учителів (О. Блинова); психологічні детермінанти конфліктності вчителя трудового навчання у педагогічній взаємодії (Є. Юрківський) та ін.

Незважаючи на досить широке висвітлення проблеми формування культури спілкування особистості, фактично відсутні дослідження, в яких було б здійснено теоретичний аналіз процесу формування означеного феномена в майбутніх фахівців трудового навчання та схарактеризовано систему такої роботи, розроблено її методичне забезпечення [2, с.44].

Досліджувана проблема дістала лише часткове відображення в змісті професійної підготовки фахівців для галузі трудового навчання. Визначені вищими навчальними закладами завдання стосовно формування культури спілкування майбутніх фахівців трудового навчання розв'язуються здебільшого безсистемно, переважно за допомогою

традиційних, нерідко малоефективних форм і методів педагогічної діяльності. Внаслідок цього більшість студентів спеціальності «технологічна освіта» не володіють достатнім рівнем культури спілкування, а тому не можуть задовольняти сучасні суспільні потреби.

Опрацювання теоретичних джерел з проблеми формування культури спілкування особистості та вивчення стану її реалізації у процесі професійної підготовки майбутніх учителів трудового навчання дали змогу виявити наявність суперечностей між:

- об'єктивною потребою суспільства в особистостях із високим рівнем культури спілкування та наявним станом навчально-виховної практики у сфері професійної освіти майбутніх фахівців трудового навчання, що визначається недостатньою результативністю у забезпеченні цієї потреби;

- необхідністю системної організації педагогічного процесу у вищих навчальних закладах та якістю професійної підготовки, що характеризується відсутністю відпрацьованої системи у формуванні культури спілкування майбутніх учителів трудового навчання до продуктивного спілкування та невисоким рівнем сформованості у них культури спілкування [2, с.207].

Мета статті полягає в науковому обґрунтуванні ефективності змісту, форм і методів формування культури педагогічного спілкування як складової фахової підготовки майбутніх учителів трудового навчання.

Одним із шляхів досягнення поставленої мети є інтеграція професійної та загальнокультурної підготовки майбутніх учителів на основі сучасних філософсько-педагогічних підходів. Вона є особливо актуальною в справі вдосконалення професійно-педагогічної підготовки фахівців.

Виклад основного матеріалу. Відповідно до стандарту вищої освіти фахівець, який пройшов курс професійно-педагогічної підготовки вчителя, зокрема, повинен уміти: виявляти умови ефективності педагогічної діяльності й урахувати їх у процесі організації своєї праці, використовуючи знання про професійно-значущі якості вчителя, педагогічну техніку, культуру педагогічного спілкування; практично використовувати власний психофізіологічний апарат як інструмент педагогічного впливу з метою ефективної організації педагогічної взаємодії, базуючись на знаннях про можливості системи засобів та елементів педагогічної техніки: в процесі досягнення освітньої мети уроку дбати про посилення виховної функції навчання засобами гуманістичного стилю спілкування учасників педагогічного процесу; розвивати інтелектуальну сферу особистості за допомогою бесіди, розповіді тощо.

Зважаючи на зазначені вище вимоги, необхідно забезпечити підготовку таких висококваліфікованих педагогічних кадрів, які б майстерно володіли високим рівнем культури професійного спілкування. Виконання поставленого завдання доцільно здійснювати на основі культурологічного підходу, що дозволяє успішно формувати фахівця як висококультурну особистість.

Однак забезпечити повною мірою наявність таких професійних рис у реальному навчально-виховному процесі педагогічного ВНЗ є не завжди можливим, оскільки, як констатують сучасні науковці, нині недооцінюється психолого-педагогічна, теоретична та практична підготовка учителів. Означена проблема проявляється в рівні готовності майбутніх учителів до педагогічного спілкування. Випускники педагогічних ВНЗ не володіють повною мірою технологією організації педагогічного спілкування на високому рівні, не завжди мають належний розвиток комунікативних умінь та навичок на основі ідей гуманізму, досягнення повного взаєморозуміння та позитивного психологічного клімату в учнівському та педагогічному колективах через низький рівень сформованості культури педагогічного спілкування. Тому нині особливо актуальною є проблема розробки методики формування культури педагогічного спілкування майбутнього учителя в процесі одержання

ним педагогічної освіти у педагогічному ВНЗ, забезпечення здатності до подальшого самовдосконалення в даному напрямі професійного становлення [4, с.38].

Дослідження в галузі педагогічної психології показують, що значна частина педагогічних труднощів зумовлена не стільки недоліками наукової і методологічної підготовки викладачів, скільки деформацією сфери професійно-педагогічного спілкування.

Педагогічне спілкування – специфічна форма спілкування, що має свої особливості і в той самий час підкоряється загальним психологічним закономірностям, властивим спілкуванню як формі взаємодії з іншими людьми, що включає комунікативний, інтерактивний і перцептивний компоненти.

Педагогічне спілкування – сукупність засобів і методів, що забезпечують реалізацію цілей і завдань виховання і навчання і визначають характер взаємодії педагога і тих, які навчаються [5, с.12].

Людські взаємини, в т.ч. і в навчальному процесі, мають будуватися на суб'єктивній для суб'єкта основі, коли обидві сторони спілкуються на рівних як особи, як рівноправні учасники процесу спілкування. За дотримання цієї умови встановлюється не міжролевий контакт «викладач-студент», а міжособовий контакт, в результаті якого і виникає діалог, а значить, і найбільша сприятливість і відвертість до дій одного учасника спілкування на іншого. Створюється оптимальна база для позитивних змін у пізнавальній, емоційній, поведінковій сферах кожного з учасників спілкування. Часто педагогічне спілкування є засобом вирішення власних навчальних або виховних завдань, ініціатором, організатором і головною керівною ланкою якого є учитель. Крім здатності до комунікації, що уможливорює обмін інформацією, вчитель трудового навчання, має володіти ще й перцептивними й інтерактивними здібностями, без яких неможливе розуміння партнера зі спілкування і психологічний вплив на нього. Ці здібності проявляються через такі якості учителя, як привабливість, охайність, доброзичливість, емпатійність, зібраність, активність, комунікабельність тощо. Проте зміст поняття культури педагогічного спілкування не вичерпується згаданими комунікативними якостями та здібностями. На думку І. Зимньої, це комплексне поняття, що включає передусім особистісну культуру тих, хто спілкується. В ній важливі такі компоненти: високий рівень загальної культури; культура слухання; культура мислення; культура мовних засобів і способів формування та формулювання думки; культура прогнозування реакції партнера зі спілкування; культура підтримання спілкування [8, с.35].

Учитель з розвинутою культурою спілкування дбає про постійне професійне і особистісне вдосконалення, запровадження сучасних технологій навчання і виховання. Він перебуває в постійному пошуку нових форм навчального і виховного процесів.

Основні форми педагогічної діяльності відбуваються в умовах спілкування. Зміст спілкування складає обмін інформацією, але цим спілкування не вичерпується. Найважливішим аспектом спілкування майбутніх учителів трудового навчання є прагнення зберегти подобу однієї людини в іншому, транслювати себе в іншого через спільну діяльність. Це – міжособова взаємодія в спільній діяльності викладача і студента. В цьому сенсі спілкування виступає як найважливіший інструмент розв'язання навчально-виховних завдань.

Спілкування виступає в чотирьох аспектах:

- як засіб вирішення навчальних завдань;
- як система соціально-психологічного забезпечення виховного процесу;
- як спосіб організації взаємин викладачів і студентів, в якому поєднуються навчання і виховання;
- як процес виховання особи і творчої індивідуальності.

Культура педагогічного спілкування включає загальну культуру людини, психолого-педагогічні знання, вміння та навички, відповідний емоційний настрій та спрямованість педагога на ефективну діяльність.

Стадії педагогічного спілкування: моделювання майбутнього спілкування; початок взаємодії; корекція і уточнення прийомів впливу, вербальне та невербальне спілкування; керування спілкуванням і корекція; аналіз здійсненої системи спілкування; моделювання майбутньої діяльності. Функції педагогічного спілкування:

- 1) інформаційно-комунікативні;
- 2) регуляційно-комунікативні (регулювання поведінки);
- 3) афективно-комунікативні (визначення, вплив емоцій людини);

Вимоги до культури педагогічного спілкування:

- виправдовувати довіру держави, суспільства;
- дотримуватися педагогічної етики;
- поважати людей;
- бути готовим до діалогу з людиною в кожній ситуації;
- розвивати фізичну й духовну культуру спілкування.

Шляхи вдосконалення культури педагогічного спілкування: ознайомлення з психолого-педагогічною літературою, спостереження, спеціальні завдання, постійне спілкування, громадська активність, розвиток педагогічних, комунікативних, ораторських здібностей, вдосконалення загальної культури [9, с.20].

Удосконалення та розвиток вищої педагогічної освіти в Україні здійснюється через запровадження ступеневої підготовки педагогічних працівників. Однак, аналіз сучасної педагогічної практики засвідчує наявність суперечностей між високим рівнем професійних знань, умінь, навичок вчителів і неспроможністю передати їх учням, невмінням залучати дітей до трудової діяльності, створювати доброзичливу атмосферу, встановлювати з ними психологічний і педагогічний контакт, керувати власним емоційним станом. Причиною багатьох проблем, котрі виникають у педагогічній взаємодії, є недостатній рівень сформованості комунікативних умінь учителя.

Напрями подальших досліджень. Удосконалення професійної майстерності й професійної культури спілкування майбутнього учителя можливі тільки в процесі постійної роботи над собою, що передбачає особливу організацію всього його життя. Безумовно творчий пошук і творче ставлення до праці складають важливу умову ефективності будь-якої професійної діяльності, без якої ця діяльність не може відбутися взагалі.

Висновки. Нині важливо прямувати до єдиної європейської системи освіти, грамотно будуючи освітню політику, стратегію й тактику з огляду на національні інтереси своєї країни, модернізуючи те, що застаріло, втратило зміст, але водночас, не втрачаючи того, що є досягненням, національним багатством вищої педагогічної школи України.

Отже, творчий характер діяльності вимагає постійного особистісного й професійного зростання, розвитку своєї творчої індивідуальності, своєї загальної й професійно-педагогічної культури спілкування.

Учитель трудового навчання зобов'язаний бути не тільки компетентним фахівцем з високою науковою і діловою кваліфікацією, виконавською дисципліною; не лише духовно багатою особистістю, яка несе моральну відповідальність за свою навчальну і виховну діяльність; педагог має бути водночас комунікабельною особистістю з високою культурою спілкування, вмінням вести діалог, дискутувати, забезпечувати позитивний моральний та емоційний настрій у педагогічній взаємодії. Зрозуміло, педагогічна і комунікативна діяльність педагога має бути творчою. Під час педагогічного спілкування вчитель не просто кількісно збільшує свій комунікативний досвід; він обирає певну стратегію спілкування з властивими їй нормами, прийомами і засобами. Саме обстоювана педагогом у процесі

навчальної взаємодії комунікативна стратегія – монологічна чи діалогічна – визначає характер педагогічної діяльності і фахового спілкування.

Діяльність і спілкування – це основний шлях до розвитку своєї особистості і водночас найбільш ефективний спосіб для прищеплення майбутнім учителям певних особистісних якостей, набуття ними комунікативних умінь [11, с.176].

Література:

1. Сидоренко В.К. Актуальні проблеми підготовки вчителів трудового навчання в світлі реформування освіти в Україні / В.К.Сидоренко //Трудова підготовка в закладах освіти. - 2004.- №2. – С.41-44.
2. Горбатюк Р.М. Теоретичні основи формування інформаційної культури майбутніх інженерів-педагогів / Р.М.Горбатюк //Проблеми трудової і професійної підготовки: зб. наук. пр. – Слов'янськ: СДПУ, 2008. – Вип..12. – С.204-211.
3. Раденька І.А. Евристичні методи активізації творчого пошуку майбутніх вчителів трудового навчання / І.А.Раденька // Сучасні інформаційні технології та інноваційні методи навчання у підготовці фахівців: методологія, теорія, досвід, проблеми: зб. наук. пр. – К.-Вінниця: ДОВ «Вінниця», 2008. – Вип.. 19. – С.457-461.
4. Корніяк О.М. Педагогічна діяльність і культура педагогічного спілкування // Практична психологія і соціальна робота. 2003. – №1. – с.38-43.
5. Велітченко Л.К. Психолого-педагогічний практикум у системі підготовки до педагогічної взаємодії // Педагогіка і психологія. - 1997. - №4.
6. Мачуська Г.М. Формування культури спілкування суб'єктів навчально-виховного процесу // Педагогіка і психологія. – 1997. №3.
7. Дусь Н.А. Культура педагогічного спілкування в контексті компетентної парадигми професійної підготовки фахівців / Н.А.Дусь // Наукові записки ВДПУ. Серія: Педагогіка і психологія. – Вип.. 15 – Вінниця: Вид-во «Діло» ТМ, 2005. – С.135-139.
8. Леонтьев А.А. Педагогическое общение. – М.: Знание, 1979. – 48с.
9. Смеркова З.С. Педагогическое общение: Теория и практика ученого диалога на уроках словесности. – М.: Флінта: Наука, 1999. – 232с.
10. Канюк С. Психологія мотивації та емоції. – Луцьк, 1997. – 122с.
11. Томан І. Мистецтво говорити. – К.: Україна, 1996.- 268с.

У статті розглянуто теоретичні положення стосовно формування культури педагогічного спілкування майбутніх учителів трудового навчання, обґрунтовано основні шляхи та педагогічні умови комунікативної підготовки майбутніх учителів трудового навчання.

Ключові слова: педагогічне спілкування, культура педагогічного спілкування, мотиваційно-ціннісна основа педагогічного спілкування, компетентність у педагогічному спілкуванні.

В статье рассмотрены теоретические положения относительно формирования культуры педагогического общения у будущих учителей трудового обучения, обоснованы основные пути и педагогические условия коммуникативной подготовки будущих учителей трудового обучения.

Ключевые слова: педагогическое общение, культура педагогического общения, мотивационно-ценностная основа педагогического общения, компетентность в педагогическом общении..

The article is devoted of theoretical positions are considered in relation to forming of culture of pedagogical intercourse, the basic ways and pedagogical conditions of their communicative preparation are substantiated.

Keywords: pedagogical intercourse, the culture of pedagogical intercourse, motivational-valued basic pedagogical intercourse, competence in the pedagogical intercourse.